

När tolkar tiger ropar stenarna

ANNE-LOUISE ERIKSSON

Anne-Louise Eriksson är docent i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Uppsala Universitet och verksam som forskningschef i Svenska kyrkan. Hon har bl.a. publicerat: *Kvinnor talar om Jesus: en bok om feministisk kristologisk praxis, 1999.*

När tolkarna tiger ropar stenarna

Jag fick min teologiska grundutbildning i Uppsala mellan 1971–75. Under den tiden tenderade jag systematisk teologi för Axel Gyllenkrok. Han tittade lite skarpt på mig och krävde att jag skulle vara duktig. Jag var den sista student han skulle tendera och han ville att det skulle gå bra. Det är möjligt att jag den gången profiterade en aning på Gyllenkroks behov av att avsluta sin yrkesverksamhet med flaggan i topp. Jag spetsade mitt betyg. Då, när det hände, hade jag inte riktigt någon känsla för det smått historiska i situationen. Idag ser jag det som en pikant detalj bland mina biografiska uppgifter. Med tanke på tiden, och professorn i ämnet, är det kanske inte förvånande om jag till detta lägger att jag under min studietid inte läste en enda rad av Gustaf Wingren. Han förekom inte på några kurslistor i Uppsala.

Några år senare, 1981, publicerade Wingren boken *Tolken som tiger*: en minst sagt kritisk uppgörelse med den forskning och utbildning som då bedrevs vid de teologiska fakulteterna i Lund och Uppsala. I Wingrens värld tycktes Axel Gyllenkrok närmast ensam ansvarig för sakernas bedrövliga tillstånd. Gyllenkrok hade, enligt Wingren, låtit sig skrämmas av «den store filosofen» och retirerat från den teologiska uppgiften att systematiskt fixera den kristna trons innehåll.¹ Då kunde man ju fortfarande uttrycka sig i så absoluta termer. Om jag får tillåta mig att spekulera så hade Wingren kanske idag snarare talat om den teologiska uppgiften att systematiskt presentera möjliga kristna livstydningar.

1981 arbetade jag sedan 6 år tillbaka som församlingspräst. Det var en period i mitt liv som jag nog måste beteckna som ytterst icke-intellektuell. Jag läste inte *Tolken som tiger* när den kom och jag har inget som helst minne av någon akademisk eller kyrklig debatt med anledning av boken. Den akademiska världen var mig, under denna period av mitt liv, mycket främmande. Jag var ur det perspektivet en rätt typisk församlingspräst. Efter att ha tittat i min bokhylla var det troligen inte svårt för någon att gissa när jag hade avslutat min utbildning. Men sedan dess har jag läst *Tolken som tiger*. Och när jag gick och funderade på teologins offentlighet i somras dök den upp i mitt huvud. Det är något så fascinerande med den där titeln, *Tolken som tiger*, och jag tänkte att Wingrens text skulle kunna vara en intressant startpunkt för mig idag. Jag är visserligen tillräckligt mycket ett barn av min tid och den Uppsalateologi jag skolades i, för att i allt låta mig övertygas av Wingrens analys och slutsatser, men jag känner definitivt igen den fragmenterade, rätt breda men grunda, icke-språkliga teologiska utbildning jag själv fått under min utbildning. Jag tycker också att de «förfallets konsekvenser» Wingren förutskickade 1981 i hög grad infriats. I alla fall för Svenska kyrkan del — och det är fram för allt Svenska kyrkans teologiska röst i det offentliga rummet jag vill fokusera idag.

Trots sin kritik, avslutar Wingren ändå sin framställning i *Tolken som tiger* i en relativt positiv ton. Den teologiska tolkningsuppgiften måste fullgöras och kommer att fullgöras på ett eller annat sätt, och, skriver han på den allra sista raden, «kan stumma börja tala, då kan

¹ Wingren 1981: 27.

också döva börja höra.»² Jag är inte fullt så optimistisk och jag väljer att rubricera mitt anförande genom att parafraasera en annan bibelvers: *När tolkarna tiger ropar stenarna*. Min avsikt är alltså inte att diskutera Wingrens kritik mot de teologiska fakulteterna men jag har hos honom hittat två påståenden som får fungera som avstamp för mig. I det ena fallet har han enligt min mening rätt, i det andra anser jag att han har fel.

Teologi till gagn för samhället

Han har rätt i att det är *samhällsintresset* som avgör om vi skall ha teologiska fakulteter eller inte.³ Relativt nyligen debatterades på kultursidorna, den humanistiska forskningens vara eller icke vara ur ett nyttoperspektiv. Jag är ingen vän av tanken att forskning i någon snäv bemärkelse omedelbart skall kunna bevisa sig nyttig, men ingen forskning och utbildning — inte heller den teologiska — är ett självändamål. Om verksamheten skall finansieras av skattemedel måste den kunna hävda sig som relevant och *i någon mening* till gagn för samhället.

Ur den aspekten kan man tycka att det är ett under att de teologiska fakulteterna överlevde statens religiösa ointresse under 80- och 90-talet, men under statskyrkosystemets tid kunde behovet av välutbildade präster ändå motivera skattefinansierad teologisk forskning och utbildning. Däremot är det är långt ifrån självklart att det delvis sekulariserade och delvis mångreligiösa Sverige, idag skall se det som en gemensam angelägenhet att finansiera Svenska kyrkans yrkesutbildningar. Att samhället finansierar utbildning av läkare och lärare är rimligt, farmaceuter, ekonomer, elektriker likaså, men präster och diakoner, kyrkomusiker och församlingspedagoger? Självklart är det i alla fall inte.

Däremot borde det idag vara möjligt att hävda samhällsintresse, och därmed «nyttan» av teologisk och religionsvetenskaplig kompetens, i kölvattnet av religionernas återkomst i offentligheten — om religion nu verkligen varit frånvarande. Kanske handlar det snarare om religio-

nernas förnyade synliggörande. Politik och religion, särskilt islam och den kristna högern i USA, debatteras numera också ofta offentligt, men relativt sällan av teologer och religionsvetare. De som tar till orda är, tycks det mig, många gånger historiskt och politiskt insatta men påfallande okunniga om religionernas och religionens «väsen» (om jag får använda det uttrycket utan att för den skull lägga en universalistisk betydelse i begreppet). Undantag finns så klart, men religionsvetenskaplig kompetens lyser i hög grad med sin frånvaro i det offentliga samtalet om religionernas betydelse och religionernas rätt eller inte rätt till publikt utrymme. Det samma gäller för samtalet om grundläggande värderingar och vilken sorts samhälle vi vill vara med att utveckla.

Denna avsaknad av religionsvetenskaplig kompetens i det offentliga samtalet skapar i sin tur en valhänthet från samhällets sida när religion av olika skäl måste behandlas. Debatten präglas inte sällan av grunda och grumliga premisser som ibland får till följd att mycket ursäktas i religionsfrihetens namn som inte borde ursäktas, och ibland att något förbjuds och förhindras, som i religionsfrihetens namn borde möjliggöras. Och vare sig det gäller skolavslutningarna i kyrkan, rätten till kosherslakt, de religiösa friskolornas vara eller inte vara, Knutbydramats religiösa och strukturella logik, stamcells forskning, provrörsbefruktning eller den på senare tid intensifierade attacken mot religion i allmänhet från sekulär-humanisterna, som inom parentes sagt, lika skickligt som de «nya Moderaterna» lagt beslag på ett av kärnbegreppen hos den motståndare man försöker bekämpa, saknas i hög grad teologisk och religionsvetenskaplig kompetens i samtalet. Så långt menar jag att Wingren hade rätt. Tolkarna tiger.

Vem ger sitt barn en sten när det ber om bröd?

Där Wingren enligt min mening hade fel, var i den optimistiska tron att Svenska kyrkan genom sina två, då nyinrättade, pastoralteologiska institut skulle ta över uppgiften att upprätthålla och utveckla teologisk kompetens. Och med teologisk kompetens menar jag, liksom Wingren, inte

² A.a.: 178.

³ A.a.: 14.

bara systematisk teologi utan också exegetisk och pastoralteologisk kompetens. Det vill säga den *för kyrkan* helt oundgängliga sammanhållna reflektionen över Guds skapelse, samhället, kyrkan och människornas roll i allt detta. Så skedde inte. Wingren var ingen vän av den utökade pastorala utbildningen i kyrkans egen regi. Men han såg dem som en sorts nödvändiga reparationsverkstäder där prästkandidaterna skulle tillföras den kunskap de saknade från den akademiska professionsutbildning som de fått vid de teologiska fakulteterna. Och vad som saknades var, och är, skulle jag vilja tillägga, en förmåga att systematisera den teologiska och religionsvetenskapliga kunskapen till en helhet med vars hjälp tillvaron kan tolkas i evangeliets ljus och människornas tjänst.

Den uppgiften har pastoralinstituten inte lyckats med. Om det beror på att den akademiska grundutbildning studenterna kommer med från universiteten inte motsvarar vad den teologiska tolkningsuppgiften kräver, eller om pastoralinstituten varit för dåliga på att skapa en helhet av den kunskap studenterna har med sig är jag inte rätt person att bedöma. I det här sammanhanget har jag inte heller anledning att ta ställning i den frågan. Vad vi kan konstatera är emellertid, att efter snart 30 år har pastoralinstituten kapitulerat, och man återför nu en termin till universiteten i förhoppning om att ökad integration mellan den pastorala träningen och universiteten skall lösa problemet. Personligen är jag inte så optimistisk på den punkten. Men jag hoppas jag har fel, för den brist på teologi och teologisk kompetens som Svenska kyrkan allt mer präglas av är ytterst bekymmersam. Bekymmersam för kyrkan eftersom det lämnar utrymme för sekterism och sekularism. Och bekymmersamt för samhället eftersom kyrkan därmed inte heller kan bidra med en teologisk röst i det offentliga rummet. Och när tolkarna tiger talar stenarna.

Vi ser det över hela världen. I den religiöst legitimerade, ibland kanske rent av religiöst motiverade, fanatismens kölvatten talar bokstavligen inte bara stenar utan också bomber. Mer bildligt, tänker jag att vi teologer och religionsvetare är svaret skyldiga när vi möts av Matteusevangelistens fråga: vem ger sitt barn en sten när det ber om bröd? Vårt samhälle ropar efter mening, sammanhang och hopp. Teologernas

tystnad är inte bara generande utan också lika näringsfattig och obrukbar som en sten för den hungriga.

Dessutom lämnar denna tystnad utrymme för föreställningar om att kristen teologi vilar på fundamentistiska antaganden så på kant med vår tids kunskapssyner och världsuppfattningar att den på sikt är fullkomligt obrukbar för den hungriga som söker näring för sitt liv.

En kyrka till gagn för samhället

Svenska kyrkan förlorar ca 1 procent medlemmar per år. Med tanke på hur icke-kyrkligt det svenska folket är, är det förvånande lite. Svaren på frågor om varför man stannar kvar som medlem eller varför man träder ut är komplexa och, tycks det, ofta känslomässiga snarare än rationella. Men undersökningar visar bland annat att det finns en positiv förväntan om att Svenska kyrkan skall ta hand om de utstötta och marginaliserade i samhället. Det är en rimlig förväntan att ha på en kristen kyrka, och i viss mån lever vi väl också upp till den.

Däremot undrar jag om vi förväntas ha något att bidra med i det offentliga samtalet om vilken värld och viktet samhälle vi vill ha, eller i samtalet om livets mening och människans värde? Listan på enskilda aktuella frågor som skulle må väl av att också en teologisk tolkning fanns med i det offentliga samtalet skulle kunna göras hur lång som helst. Sådan tolkning är viktig, inte därför att den alltid skulle tillföra en viss konklusion; En kristen uppfattning skild från alla andra. Den är viktig därför att det i det offentliga samtalet behövs andra röster än de rationella, positivistiska och så kallat vetenskapliga. Dessa idag så helt normerande uppfattningar. Teologins röst behöver inte stå i motsättning till detta. Det har inte minst svensk teologisk och religionsvetenskaplig forskning visat (och att det gäller också systematisk teologisk reflektion är Werner Jeanrond ett föredömligt exempel på) men den kan lägga ytterligare aspekter till de förhärskande normativa idealen. Teologins röst skulle kunna hålla ett annat perspektiv levande: Tänk om vi lever våra liv inför Guds ansikte. Tänk om vi är ansvariga inför någon som upprätthåller våra liv och att vår existens också gör

oss ansvariga för varandra. Vad lägger en sådan utgångspunkt till vad vi i övrigt anser oss veta?

Nu kan man säga att ett sådant perspektiv inte är ett religionsvetenskapligt utan ett normativt teologisk. Och så är det kanske, och därför kritiserar jag i första hand inte heller akademien för denna teologiska tystnad. Jag kritiserar den kyrka jag själv företräder. Om vi vill vara kyrka måste vi ha fler offentligt tolkande röster än KG Hammars. Och då riktas kritiken i ett andra steg ändå mot universiteten. För så länge de teologiska fakulteterna åtar sig att utbilda präster, och snart också diakoner och församlingspedagoger, är de skyldiga att ge vad professionen kräver. Och det krävs mer och annat och annorlunda än vad som ges idag. Det krävs träning i teologisk tolkning — i offentlig teologisk tolkning.

Kyrkorelevans och kyrkans relevans

Förra veckan genomförde Svenska kyrkans enhet för forskning och kultur forskardagar i Uppsala. Mer än 100 forskare och forskarstuderande från

företrädesvis Sverige, men också många andra länder, presenterade forskning relevant för Svenska kyrkans omvärldsanalys och i någon mån för kyrkans självreflektion. Det är mycket i en svensk kontext, och mycket höll också god kvalitet. Men samtidigt är också detta ett faktum: Jag räknar med att fram på nyåret kunna utlysa en forskartjänst i teologi. Jag söker en person med intresse och kompetens för samtidstolkande systematiskt teologisk reflektion. Jag söker en offentlig teologisk tolk. Med tanke på de 100 forskningspresentatörerna, och med tanke på hur få fasta lediga tjänster det finns vid de religionsvetenskapliga institutionerna och de teologiska fakulteterna, skulle man kunna vänta sig att jag för min inre syn såg en lång lista med tänkbara namn. Men så är det verkligen inte. Steget från de 100 kyrkorelevanta forskningspresentationerna till den offentliga teologiska tolkningen tycks stort. Det är ohållbart både för kyrkan och för samhället där samtalen om liv, politik, moral och etik, rättigheter och skyldigheter, går vidare, men där teologin i så hög grad tycks närvarande främst genom sin tystnad.

